

KUZGI JAVDAR BO‘YINING BALANDLIGI VA DON HOSILIGA EKISH MUDDATI HAMDA BIOLOGIK FAOL MODDALARNING BOG‘LIQLIGI

Abdisaxatova Sadoqat Shuhrat qizi, magistr
Ismoilov Voxid Isropilovich, q.x.f.f.d., (PhD)
Mavlonov Bahodr Toshboyevich, q/x.f.n., dotsent
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti

Annotatsiya. Maqolada sug‘oriladigan yerlarda yetishtiriladigan javdar Shalola navini imkoniyatlari, yetishtirish texnologiyasining asosiy elementlari ekish muddatlari hamda biologik faol moddalarning o‘simlikning bo‘yi va don hosildorligiga ta’siri bo‘yicha tadqiqot natijalari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Javdar (*Secale cereale*), ekin, muddat, o‘g‘it, me‘yori, mahsuldor, poya, nav, “Shalola”, hosildorlik, urug‘, tuproq, don.

Kirish. Qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarishni barqarorlashtirish uchun o‘simliklar yetishtirish texnologiyasini ishlab chiqish, qishloq xo‘jalik madaniyatini oshirish, urug‘chilikni kuchaytirish navlarni yangilash va o‘simliklarni himoya qilish kabi yo‘nalishlarga asoslangan bo‘lishi kerak.

Respublikamizda ekiladigan javdar navlari asosan kuzda ekiladi. Ma’lumki, kuzgi boshqoli don ekinlarining kuz davrida o‘sishi, rivojlanishi va chiniqishi – ekish muddatlari, tur, nav, ob-havo sharoiti o‘g‘itlash, sug‘orish hamda o‘tmishdoshlarga bog‘liq.

A.Hamzaev, B.Mavlonov, V.Ismoilov, Sh.Tursunovlar fikriga ko‘ra, Samarqand viloyatining o‘tloqi bo‘z tuproqlari sharoitida kuzda ekilgan javdar nisbatan jadal o‘sib-rivojlanishi va yuqori miqdorda don hosili berish uchun ekish muddatini 1-oktabr etib belgilash maqbul deb hisoblashgan [2,5,6.]

X.Гинапп, Д.Дрегер, А.Захаренко va boshqalarning ta’kidlashicha, kuzgi javdar ekishni maqbul muddati Yevropa mamlakatlarida mintaqaning tuproq iqlim

sharoitidan kelib chiqib belgilanadi. Masalan, Germaniyaning shimoliy mintaqasida 25 sentabrdan 10 oktabrgacha, o'rta mintaqasida 1 oktabrdan 15 oktabrgacha, tog'oldi o'rta va janubiy mintaqasida 20 sentabrdan 5 oktabrgacha hamda Ukrainaning bir qancha viloyatlarida 20 avgustdan 20 sentabrgacha kuzgi javdarni ekish eng maqbul muddatlar hisoblanadi [1].

V.I.Ismoilov, A.X.Hamzayevlarning tadqiqotlarida, Samarqand viloyatining o'tloqi bo'z tuproqlari sharoitida kuzgi javdarning yangi "Shalola" navini oktabr oyining 1-dekadasida ekilganda mineral o'g'itlar me'yori $N_{150}P_{90}K_{75}$ kg/ga qo'llash, ekish oktabr oyining 2-dekadasida mineral o'g'itlar me'yorini $N_{180}P_{110}K_{90}$ kg/ga qo'llash tavsiya etiladi [3,4,7].

Samarqand viloyatining o'tloqi bo'z tuproqlari sharoitida kuzgi don ekinlaridan javdarning kuzgi va bahorgi navlarini agrotexnikasi yetarli darajada o'rganilmagan.

Yuqoridagilarni hisobga olib, kuzgi javdarning davlat reestriga kiritilgan yangi "Shalola" navini ekish muddatlari va biologik faol moddalarga bog'liq holda o'simlik bo'yining balandligi hamda don hosildorligiga ta'siri uyg'unlashgan holda o'rganildi.

Tadqiqotning maqsadi: Samarqand viloyatining o'tloqi bo'z tuproqlari sharoitida kuzgi javdarning Shalola navidan yuqori va sifatli don hosili yetishtirish uchun maqbul ekish muddat va biologik faol moddalarni takomillashtirish hamda ishlab chiqarishga tavsiya etishdan iborat.

Dala tajribalari Samarqand viloyati Ishtixon tumanidagi Dukkakli don ekinlari ilmiy tadqiqot instituti Samarqand ilmiy tajriba stansiyasi 2023-2024 yillar davomida o'tkaziladi. Dala tajribalarida Davlat reyestriga kiritilgan kuzgi javdarning Shalola navi urug'lari ekildi.

Dala tajribalarida kuzgi javdr urug'larini ekish uch muddatda (oktabr oyining irinchi, ikkinchi va uchunchi o'n kunligi), Fon- $N_{180}P_{120}K_{90}$ (nazorat) variantga qiyosan Uzgumi va Edagum SM preparatlari sinaldi. Bunda Uzgumi va Edagum SM preparatlari urug'larga ishlov berishda va o'simlikning tuplanish fazasida bargka purkashda preparatlarning yo'riqnomasida berilgan me'yorlarda ishlov berildi. Jumladan, Uzgumi tegishli - 1,4 l/t va 0,7 l/ga, Edagum SM - 0,6 l/t va 0,6 l/ga.

Tajribada 9 ta variant 3 takrorlikda qo'yildi. Dala tajribalarida paykal uzunligi 10 m, eni esa 3,6 m qilib olinib, har bir paykalning sathi 108 m², shundan hisobga olingani 54 m² ni tashkil etdi. Tajriba variantlari sistematik ravishda bir yarusda joylashtirildi.

Tatqiqot natijalari va ularning tahlili. O'tkazilgan tajribada o'simlik bo'yiga ekish muddatlari va biologik faol moddalar barcha rivojlanish fazalarida sezilarli ta'sir ko'rsatdi (1-jadval).

O'simlikning bo'yi mum pishish fazasida tajriba variantlari bo'yicha o'rtacha hisobda 148,4-132,8 sm ni tashkil etib, eng baland bo'yli o'simliklar birinchi ekish muddatida (10.X) qayd etilib, ekish muddatining kechikib borishi bilan o'simliklar past bo'yli bo'lganligi hisobga olindi. O'simlik bo'yini tahlil qilishdan ma'lum bo'lishicha, barcha ekish muddatlarida Fon-Uzgumi preparatining ta'siri boshqa preparatlarga qaraganda kuchli bo'lganligi qayd etildi. O'simlik bo'yi eng baland 10 oktyabr ekilganda Fon-Uzgumi preparati qo'llanilganda o'rtacha 148,4 sm, eng past o'simlik bo'yi esa kechki 30 oktyabrda Fon-N₁₈₀P₁₂₀K₉₀ qo'llanilgan variantda 132,8 sm bo'lganligi qayd etildi.

1-jadval

Ekish muddati va biologik faol moddalarni javdarning Shalola navini bo'yining balandligi va don hosildorligiga ta'siri (2023 yil)

Ekish muddatlari	Biologik faol moddalar	O'simlik bo'yi, sm	Qaytariqlar			O'rtacha
			I	II	III	
10 oktyabr	N ₁₈₀ P ₁₂₀ K ₉₀ -Fon	142,8	61,2	60,4	57,8	59,8
	Fon-Uzgumi	148,4	64,6	63,4	59,7	62,6
	Fon-Edagum SM	144,1	62,4	61,0	58,4	60,6
20 oktyabr	N ₁₈₀ P ₁₂₀ K ₉₀ -Fon	138,5	63,1	62,4	59,7	61,7
	Fon-Uzgumi	141,2	67,8	65,8	64,5	66,0
	Fon-Edagum SM	140,3	64,2	63,1	61,8	63,0
30 oktyabr	N ₁₈₀ P ₁₂₀ K ₉₀ -Fon	132,8	55,7	54,2	53,1	54,3
	Fon-Uzgumi	135,7	58,7	57,2	55,6	57,2
	Fon-Edagum SM	133,2	56,8	55,3	52,2	54,8

Samarqand viloyatining sug'oriladigan o'tloqi bo'z tuproqlari sharoitida o'tkazilgan tajribalardan olingan ma'lumotlar tahlilidan ma'lum bo'lishicha, kuzgi javdar Shalola navi hosildorligiga ekish muddatlari va biologik faol moddalar sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Urug'lar 10 oktyabrda ekilgan variantlarda kuzgi javdar don hosildorligi o'rtacha variantlar bo'yicha 59,8-62,6 s/ga ni tashkil etgan bo'lsa, 20 oktyabrda ekilgan variantlarda 61,7-66,0 s/ga va 30 oktyabrda ekilgan variantlarda esa 54,3-57,2 s/ga bo'lganligi hisobga olindi. Demak, urug'lar 20 oktyabrda ekilganda boshqa ekish muddatlariga qaraganda hosildorlik yuqori bo'ladi, ya'ni ekish muddatlarining hosildorlikka bo'lgan ta'sirining ortib borish tartibi quyidagicha bo'ldi: 20.X→10.X→30.X.

Olingan ma'lumotlarga ko'ra, urug'lar 30 oktyabrda ekilgan variantlarda hosildorlik boshqa ekish muddatlariga qaraganda eng kam bo'lib, 54,3-57,2 s/ga ni tashkil etdi. Bunda eng yuqori hosildorlik Uzgumi preparati qo'llanilganda olinib, N₁₈₀P₁₂₀K₉₀ - Fon variantga nisbatan hosildorlikning oshishi 5,1 %ni tashkil etgan.

Xulosa, Samarqand viloyatining sug'oriladigan o'tloqi bo'z tuproqlari sharoitida kuzgi javdarning Shalola navi urug'larini 20 oktabrda ekish, shu bilan birga biologik faol moddalardan urug'larga ishlov berishda va tuplanish fazasida barg orqali qo'llashda foydalanish don ishlab chiqarish salmog'i 20-2% oshishini, maydon birligida somon hosildorligi oshishini hamda ozuqa birligi chiqimi ko'payishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Гинапп Х., Дрегер Д., Захаренко А., Каленская С., Каленский В., Ключков А., Кранц Ю., Крацш Г. ва б. “Зерновые культуры” Москва. 2008. – Б. 231-236.
2. Исмоилов В., Ҳамзаев А., Турсунов Ш. Экиш муддатлари ҳамда ўғитлаш меъёрларининг кузги жавдар бошоқ структураси ва дон ҳосилдорлигига боғлиқлиги. *Агро илм.* 1 – илова [71], 2021 й. – Б. 17-20.
3. Исмоилов В.И , Ҳамзаев А.Х // «Қишлоқ хўжалиги экология ва табиий ресурслардан самарали фойдаланишни ривожлантиришдаги ўрни» Республика илмий Анжумани Мақолалар тўплами. – Қарши. 2017. – Б. 42-43. 101.
4. Исмоилов В.И., Ҳамзаев А.Х. “Life Sciences and Agriculture” 2020. – № 2. – Б. 67 – 70.
5. Ҳамзаев А., Мавлонов Б., Исмоилов В. // «Агро илм» махсус сон-(61) – 2019. – Б. 69.
6. Ismoilov V. Javdar navlarining don sifatiga ekish muddati va mineral o‘g‘itlarning ta’siri // *Agro kimyo himoya va o‘simliklar karantini.* – 2022.
7. Омонов А. Ж. Оптимизация сроков и норм посева проса // *Актуальные проблемы современной науки.* – 2021. – №. 4. – С. 83-87.
8. Улуқова, Ш. Б., Исмоилов, В. И., Мавлонов, Б. Т., & Кулдашев, Б. Х. (2022). Жавдар навларининг биомасса тўплашига экиш муддати ва ўғитлаш меъёрларининг таъсири. *Agrobiotexnologiya va veterinariya tibbiyoti ilmiy jurnali*, 914-918.